

ЯЗИЧНИЦЬКІ НАСКАЛЬНО-РИТУАЛЬНІ ОБ'ЄКТИ ЛІВОБЕРЕЖЖЯ СЕРЕДНЬОЇ ПОДНІСТРЯНЩИНИ

У публікації висвітлено інформацію про чотири язичницькі наскально-ритуальні об'єкти природного походження, у створенні яких участь людини була мінімальною. Об'єкти зазначеного типу, які нерідко входили до великих культових комплексів, зафіксовано і досліджено у селах: Міжгір'я Борщівського району Тернопільської області, Буша Ямпільського району Вінницької області, Городок Заліщицького району Тернопільської області, Чабанівка Кам'янець-Подільського району Хмельницької області. Зроблено чергову спробу розглянути насиченість язичницькими об'єктами досліджуваній регіон та дослідити існування стійкої культової архітектури й розвиненої системи дохристиянських ідеологічних уявлень у ньому.

Ключові слова: *жертвоприношення, кам'яна плита, культ, лівобережжя Середньої Подністрянщини, наскально-ритуальний об'єкт, язичництво, поклоніння, рельєф.*

Серед багатьох проблем, які отримали нове трактування в наш час, важливе місце посідають питання витоків й еволюції осередків язичництва на лівобережжі Середньої Подністрянщини. Їх дослідження та об'єктивний аналіз дозволяють отримати якісно нову інформацію про складні, а часто й суперечливі явища, які мають важливе значення для розуміння закономірностей та особливостей розвитку духовної і матеріальної культури місцевого населення.

Науковий інтерес до вказаної території пояснюється тим, що вона у складі Південно-Західної України найбільш наповнена об'єктами язичницької спадщини за ступенем їх збереженості.

Неабиякий інтерес до означеної проблеми виявляли історики, фольклористи, етнографи, археологи, починаючи з середини ХІХ ст. Цій тематиці присвячено значну кількість праць вітчизняних і зарубіжних науковців. Окремі штрихи проблеми знайшли своє відображення в працях

таких дослідників, як М. Карамзін, З. Доленга-Ходаковський, П. Жегота, П. Шафарик, А. Петрушевич, І. Срезневський, Я. Головацький, А. Кіркор, В. Антонович, Ю. Сіцінський, В. Гульдман. До неї зверталися Ф. Гуревич, М. Брайчевський, В. Довженок, І. Огієнко, І. Винокур, Б. Тимощук, І. Русанова, О. Приходнюк, Б. Рибаків, Д. Козак. Із сучасних дослідників її торкаються О. Комар, Н. Хамайко, Р. Забашта, А. Гуцал, В. Гуцал, В. Захар'єв, С. Семенчук, І. Старенький, П. Болтанюк.

Каміння від давнини було об'єктом поклоніння і вшановувалося нашими предками. Не виключенням став регіон лівобережжя Середньої Подністрянщини, де, як показують дослідження, зафіксовано 81 язичницький осередок, з яких лише 26 зразків кам'яної монументалістики та ін.

Метою цієї публікації є характеристика та аналіз язичницьких наскально-ритуальних об'єктів, виявлених і досліджених на лівобережжі Середньої Подністрянщини у ХІХ-ХХ ст.

Нижче розглянемо окремі наскально-ритуальні об'єкти. У досліджуваному регіоні цей тип виявляють чотири язичницьких осередки. Один із них – поблизу села Міжгір'я в Борщівському районі Тернопільської області, розташований на південно-західній околиці села, займаючи корінну терасу лівого берега річки Серет. Він становить комплекс із двох печер, перед якими зафіксовано великий жертвний камінь-плиту, що лежить на трьох кам'яних опорах.

Плита має рівну підтесану поверхню, у плані – неправильну форму розміром 4,6х2,5 м. З одного боку плити видовбано канавку з ухилом, а від неї – ще дві, які переходять у чітко зображений хрест розміром 0,72х0,80 м. Товщина всієї жертвної плити 0,70–0,80 м. Товщина заглиблення хреста – 12,5–13 см (*рис. 1*) [3, арк.15].

Старожили переказують, що міжгірська пам'ятка є місцем для жертвоприношень. Рельєфне хрестовидне заглиблення могло символізувати ідею вогню, широко відому в давніх язичницьких релігіях [10, с.115]. Не виключено, що плиту використовували й християни, які підтверджували її традиційність у місцевих обрядах і шляхом висічення хреста освячували її.

Хрест, зображений на міжгірській плиті, – давній магічний символ, що існував до прийняття християнства в багатьох народів.

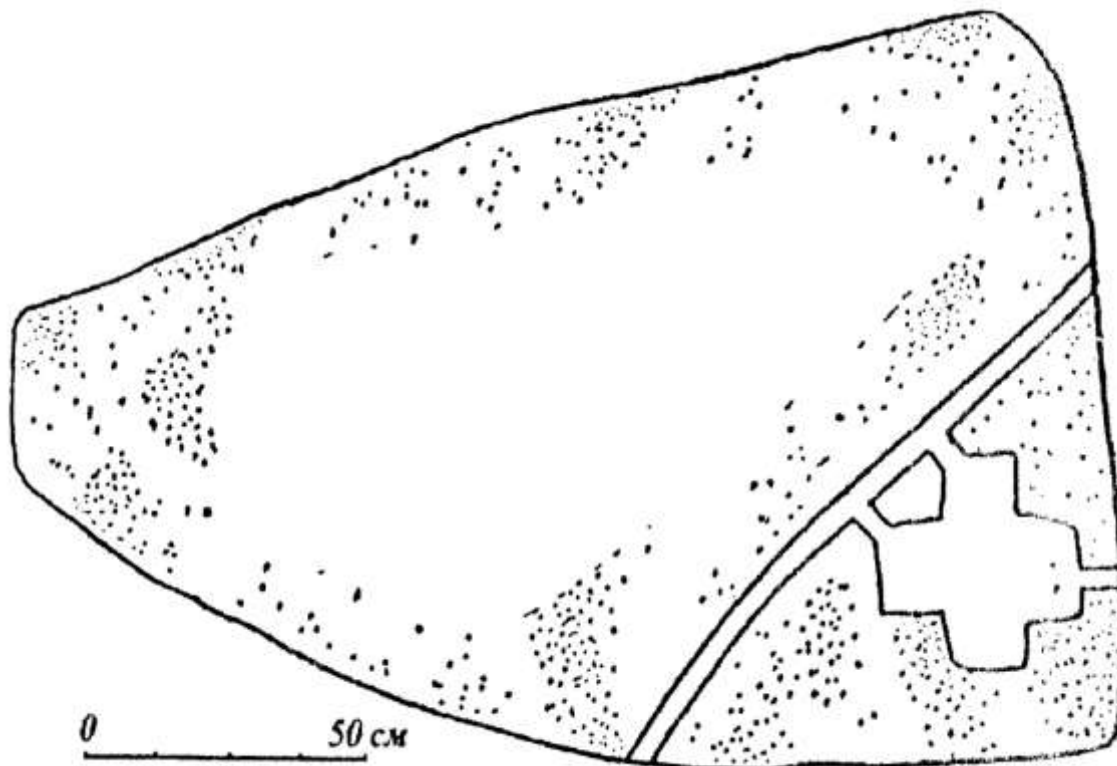

Рис. 1. Жертовна плита з с. Міжгір'я

Спочатку він імітував найдавніше знаряддя для добування вогню. Пізніше – перетворився в універсальну емблему вогню і сонця, символ вічного життя. Він також є відображенням пов'язаних із сонцем головних географічних координат: південь, північ, схід, захід. З того часу в уяві язичників він відображав ідею небесного вогню і сонця на землі [15, с.569–570].

Дослідник В. Даркевич зазначав, що в слов'ян-язичників хрест вважався священним символом сонця-вогню, служив амулетом, який оберігав його володаря з чотирьох сторін [20, с.57–59].

Плоска і значна за площею поверхня міжгірської плити з канавками-проточками могла слугувати місцем принесення жертв частин або цілих тіл убитих тварин [11, с.39].

Культурний шар навколо плити представлений різночасовою керамікою, з якої найдавніша належить до раннього залізного віку, найпізніша – до давньоруського часу [3, арк.15; 11, с.40].

Це доводить, що міжгірська плита функціювала тривалий час, починаючи від ранньоскіфського часу до доби розвиненого середньовіччя включно. Вона становить цінну знахідку в руслі з'ясування знань про наскально-ритуальні об'єкти населення лівобережжя Середньої Подністрянщини.

Значне місце серед визначених наскально-ритуальних об'єктів регіону посідає рельєф поблизу с. Буша Ямпільського району Вінницької області. Він розташований в означеному селі при злитті річки Бушанка в річку Мурафа (ліва притока Дністра) [9, с.122–123; 7, с.27].

Рельєф відображає складну композицію. Центром її є людина, яка стоїть навколішки з благально складеними руками. Людська постать повернута обличчям до дерева з півнем на одній з гілок [10, с.115]. У витягнутих перед собою й зігнутих у ліктях руках вона тримає округлий предмет (можливо, чашу). Постать виконана високим рельєфом із зображенням по контуру врізаної лінії (Рис. 2). Згідно зі стилістикою, постать людини нагадує кам'яні антропоморфи черняхівської культури II–V ст. н.е., широко представлені на території лівобережжя Середньої Подністрянщини [9, с.124].

За постаттю людини, на вищому постаменті, на камені зображено благородного оленя. Його повернуто до інших персонажів композиції. Морда оленя подовжена, шия вигнута, тулуб з маленьким хвостом показано у профіль, водночас виставлені передні і ледь зігнуті задні ноги з подвійними копитами – розвернуті на три чверті. Гіллясті роги і великі вуха тварини подано в анфас [8, с.115–116]. Вважалося, що оленячі роги захищають людину від злого ока [18, с.258]. Такі вірування спостерігаються в слов'ян-язичників і на досліджуваній території.

У верхній частині рельєфу, майже посередині, вирізьблено прямокутну рамку [13, с.138]. У середині рамки простежуються ледь помітні залишки напису в чотири рядки [34, с.106].

На протилежній від рельєфу вертикальній поверхні скелі, на відстані 3,5 м, розташовано вибиту в давнину нішу довжиною 5,8 м, глибиною 0,48–0,50 м.

Рис. 2. Рельєфне зображення на стіні скельного язичницького храму в с. Буша

Її скомпоновано на відстані 1,2–1,3 м від основи скельного приміщення. Ніша використовувалася для язичницьких жертвоприношень. У неї також могли ставити жертвну їжу та питво в посуді [9, с.125–126].

Дослідженнями, проведеними на місці залишків скельного храму в Буші [1, арк.1–39], розчищено й вивчено практично всі скельні розколини, пов'язані з приміщенням скельного комплексу, та їхній зв'язок з наскальним рельєфом [13, с.138; 2, арк.1–9]. Дослідники вважають, що сама композиція рельєфу та техніка його втілення в камені має безпосереднє відношення до релігійних вірувань язичників Подністров'я. Зображення птаха на дереві і особливо оленя мають коріння в мистецтві сарматів і віддзеркалення в сарматських пам'ятках Ленківців і Кисилева. На думку науковців, ймовірно, історичне коріння рельєфу в Буші сягає сарматських часів [8, с.116] III ст. до н.е. – IV ст. н.е.

Українська мистецтвознавець М. Чорна схиляється до думки, що рельєф зображує жертвоприношення з метою забезпечення родючості: ритуал у виконанні жерця як особи, відповідальної за побутові магічно-містичні справи. Це варіант тотемістично-анімістичного типу календарного міфу, який

можна назвати «вегетативним тотемізмом», коли жертвоприношення для відтворення міфу про вмираюче і воскресаюче божество й забезпечення родючості ще діють, але їхні об'єкти вже винятково рослинного походження, тільки освячені символічною присутністю тотемної тварини [35, с.18–19].

У загальному культі давніх слов'ян вшанування природи особливо було поширене явище поклоніння деревам. Іноді пережитки цього ставали звичаєм служити молебні під ними. Далеким відлунням поклоніння деревам було свято Семена. Воно відзначалося в Києві в ніч з 1 на 2 вересня. На ярмарках ставили ялинки, які завішували фруктами, кавунами, різними плодами, а поряд – напої та різні страви. Як свідчать писемні джерела у язичницькому культі дерев особливо було поширене поклоніння дубу [25, с.28].

Вважалося, що священними можуть бути такі дерева як дуб, липа, клен, або явір, в'яз, ясень. Їх оберігали, їм (як і джерелам, що були поблизу) приписували цілющі властивості. Такі дерева заборонялося вирубувати, порушники ризикували померти або надовго захворіти [18, с.210]. Але коли доводилося рубати таке дерево на спорудження храму чи на священне вогнище, робилося це тільки з дозволу священнослужителів (волхвів) та з супроводом особливих ритуалів. Дерево, якому судився довгий вік, ставало священним. Мотив поклоніння дереву має дуже давню історію, часто з'являється в легендах і казках [14, с.131].

Таким чином, дослідженнями встановлено історичну картину, пов'язану з Бушанським скельним рельєфом, який у середині I тис. н.е. становив язичницький храм просто неба.

Ще одним сакральним місцем досліджуваного регіону є печера поблизу с. Городок Заліщицького району Тернопільської області. Цей об'єкт розташований за 0,8 км на схід від означеного села в урочищі Кирнички. Установлено, що печера має вузький хід, у кінці якого є два розгалуження, що закінчується завалом [29, с.4]. Обстеженнями 1990 року за 27 м на схід від цієї печери В. К. Добрянський відкрив ще одну печеру на висоті 3,5–4,0 м. Довжина порожнини печери з вузьким коридором та склепінчастою будовою куполовидного типу становить 11 м, висота – 2–2,3 м. Поблизу цієї печери

в лівому схилі, вимитому водами яру, знайдено камінь (валун), на якому зафіксовано рельєфне зображення людського лику, де чітко простежуються голова та змодельований півкруглий тулуб божества. Зображення дещо вивітрено, однак ще простежуються контури вусів, що спадають вниз до підборіддя. На протилежній стороні кам'яного валуна зображено знаки у вигляді заглиблень. Перший знак – рівнораменний хрест, над яким окреслюється півкруглий купол, до якого примикає горизонтальна планка. Праворуч вибито літеру «Ъ» [21, с.40–41].

Дослідник вважає, що іконографічні аналоги зображень на камені маємо на язичницьких ідолах з лівобережжя Середньої Подністрянщини, зокрема, на антропоморфних скульптурах із сіл Ставчани [12, с.210–213], Калюс [13, с.128] та Іванківці [6, с.238–260], а також на Збруцькому ідолі (третій ярус підземного божества, потойбічного світу) [31, с.266]. Вони уособлюють демонів, тобто божеств, нижчих за рангом щодо світу верховних богів, зате мають вирішальну роль у житті людини. Їхня присутність спостерігається в язичницьких віруваннях, пов'язаних з річками, гаями, струмками, лісами, скелями, долинами. Вважалося, що, увійшовши в людину або тварину, злі демони породжують у ній хворобливі напади і шалену лють. Такі місця особливо вшановували як знак їхньому поклонінню, щоб показати свою любов, смиренність, покору та беззахисність перед невидимими стихіями природи, і були священними для язичників регіону [15, с.129]. Ми вважаємо, що таке рельєфне зображення людського лика могло символізувати язичницьке божество, яке охороняло давній печерний скит.

Піктограми на камені вчені розшифровують так: рівнораменний грецький хрест – віра Христова або церква; півкруг з вертикальною планкою – осяяння віри під небесним куполом. Дослідники вважають, що це графіті символізувало перемогу християнства над язичництвом [21, с.41].

На нашу думку, символічні знаки на священному камені є завершальним етапом функціонування цього язичницького осередку. Враховуючи його географічне місцезнаходження, час хронологічно можемо визначити як XII–XIII ст. н.е.

Крім означених нововиявлених осередків поблизу с. Чабанівка в Кам'янець-Подільському районі Хмельницької області [17, с.47; 16, с.245] відкрито ще один язичницький кам'яний осередок під відкритим небом, який становить плиту у формі витягнутого шестикутника розміром 1,75x1,45 при товщині 0,25–0,3 м. Посередині плита має наскрізний овальний отвір діаметром 10x15 см. Поверхня плити заглажена, на ній помітно п'ять невеликих заглибин, очевидно, природного походження (*рис. 3*). Не виключено, що вони могли виконувати важливі церемоніальні язичницькі функції. Нерідко їх вважали слідами, які залишили боги, або каменями-слідовиками, що з давніх часів вшановувалися як культові або сакральні об'єкти. Їх шанували віруючі, прибувши до цього храму під відкритим небом з ближніх місць дослідженого регіону. Очевидно, що на плиті здійснювалися жертвоприношення, викладали дари богам, виконували традиційні дієства вшанування духів [19, с.36].

Доречно зазначити, що деякі камені з отворами стають священними завдяки символіці (солярній чи сексуальній), на яку вказує сама їхня форма. У цьому разі ієрофанізація (прояв священного у дереві чи камені) відбувається на рівні очевидної символіки, безпосередньо явленої в самій «формі» каменя (звичайно, «форму» ми тут розуміємо так, як її сприймає магічно-релігійний, а не раціоналістичний досвід) [22, с.490].

Згадаємо, що аналогічна жертвна плита є в храмі під відкритим небом поблизу с. Міжгір'я, що на Тернопільщині [11, с.38–40]. Камені-слідовики зустрічаються в досліджуваному регіоні у долинах річок Ушиця та Студениця, поблизу сіл Миньківці [23, с.38] та Дем'янківці Дунаєвського району. Хоча охристиянені теперішні мешканці услід за своїми предками вважають їх слідами Божої Матері [24, с.3–38].

Ритуальні камені інколи пов'язували безпосередньо зі слов'янськими святилищами. Так, біля городища-святилища Кулишівка, що на правому березі Дністра, знайдено камінь з двома овальними заглибленнями різними за розмірами, які місцеві жителі називають «божі ноги». Камінь, очевидно, вшановували у часи існування святилища в X–XII ст. [32, с.87].

Рис. 3. Жертовна кам'яна плита із с. Чабанівка

Поклоніння необробленому камінню або такому, яке мало на поверхні звичайні та штучні заглиблення, примітивні зображення, було притаманне багатьом народам з давньою історією. Особливо широко культ каміння був розповсюджений у Скандинавії, країнах Прибалтики, Білорусі, північних областях Росії та на півдні України. З камінням пов'язано багато легенд, у яких йому надавалося цілющої сили [4, с.12–14].

На думку польського вченого А. Гейштора, священні камені виконували міфотворчу функцію самі по собі, як речовина, котра символізувала вічність, силу. Вони були не предметом культу, а його елементом, умістищем надприродної сили. Камінь відігравав роль жертовного вівтаря, що можна спостерігати в різних кінцях слов'янського ареалу [18, с.209]. Таке явище фіксується й на досліджуваній території.

Як зазначає М. Котляр, ритуальне поклоніння каменю пройшло через усю східнослов'янську давнину. Часто неповага до священного каміння чи гори несла зухвальну смерть. Цей сюжет поширений у давньоруських билинах, багато з яких беруть початок з дохристиянських часів [26, с.233].

У всьому світі із сивої давнини на каменях були розповсюджені зображення ступні ніг, кисті рук, які часто поєднувалися із солярними знаками [33, с.130–138]. Поклоніння камінню продовжується й до цих пір. До деяких із них приносять хліб, ягоди, гроші, у визначені дні біля каменів здійснюються моління і збираються люди зі всієї округи. Біля священних каменів виникали цілі культові комплекси, у які входили священні дерева, джерела, тут також ставили хрести і вартових [27, с.85–88].

Загальною особливістю культових об'єктів є їхнє розташування за межами населених пунктів, зазвичай на підвищенні або на високій горі. Безсумнівним свідченням культової приналежності об'єктів є знахідки ідолів [5, с.123] та спеціальних місць, де вони розташовувалися (капища), збереження залишків жертвоприношень, довготривале використання вогню на одному місці [28, с.53–54].

Виділяється низка конструктивних деталей, властивих більшості святилищ: символічна огорожа, округла форма капищ з ідолом в центрі, широке використання каменю [22, с.489–492] та кам'яних вимосток, наявність священних колодязів, цілющих джерел, розташування поблизу громадських будівель. Різноманітне поєднання цих ознак визначає коло пам'яток, які виділяються з-поміж звичайних житлових та виробничих комплексів [30, с.24–25].

Отже, розгляд сакральних об'єктів такого типу свідчить про існування досить розвинутої системи ідеологічних уявлень, стійкої культової архітектури та атрибутики тогочасного суспільства у досліджуваному регіоні, що дозволяє говорити про глибокі традиції в спорудженні спеціальних місць для молін та жертвоприношень прадавнього язичницького населення.

Список використаних джерел та літератури:

1. Винокур І. С., Забашта Р. В. Звіт про розкопки 1985 року на місці скального рельєфу в с. Буша Ямпільського району Вінницької області // Наук. архів. Ін-ту археол. НАН України. Ф. 64. Спр. 1985/41. 43 арк.

2. Винокур І. С., Забашта Р. В., Петров Н. В. Звіт про археологічні дослідження в с. Буша Ямпільського району Вінницької області. (За 1987 рік) // Наук. архів. Ін-ту археол. НАН України. Ф. 64. Спр. 1987/171. 17 арк.
3. Винокур І. С., Приходнюк О. М. Звіт про археологічні дослідження на території Хмельницької області в 1967 р. // Наук. архів. Ін-ту археол. НАН України. Ф. 64. Спр. 1967/56. 17 арк.
4. Александров А. А. О следах язычества на Псковщине // Краткие сообщения Института археологии. 1983. Вып. 175. С. 12–18.
5. Баженов Л. В. Етнокультурні дослідження І. С. Винокура населення Дністро-Дніпровського межиріччя I – початку II тисячоліть // Краєзнавець Хмельниччини: наук.-краєзн. збірник / гол. ред. Л. В. Баженов. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2015. Вип. 8. С. 119–126.
6. Брайчевский М. Ю., Довженок В. И. Поселение и святилище в селе Иванковцы в Среднем Поднестровье. // Материалы и исследования по археологии СССР. 1967. № 139. С. 238–262.
7. Буша: природа, археологія, історія, етнографія та фольклор сіл Бушанської сільської ради / за ред. В. А. Косаківського. Вінниця: Вінницька газета, 2009. 208 с.
8. Винокур І. С., Альошкін О. М., Забашта Р. В., Петров М. Б., Петровський В. М., Пірняк О. М., Степанков В. С. Буша: історико-краєзнавчі нариси. Хмельницький, 1991. 152 с.
9. Винокур І. С. Дослідження Бушанського скельного комплексу // Археологія. 1994. № 3. С. 122–135.
10. Винокур І. С. Історія та культура черняхівських племен. Київ: Наук. думка, 1972. 180 с.
11. Винокур И. С. Новые языческие памятники на Среднем Днестре // Материалы и исследования по археологии СССР. 1970. № 176. С. 38–40.
12. Винокур И. С., Хотюн Г. Н. Языческие изваяния из с. Ставчаны в Поднестровье // Советская археология. 1964. № 4. С. 210–214.

13. Винокур І. С. Черняхівська культура: витоки і доля. Кам'янець-Подільський: Абетка, Оіюм, 2000. 376 с.
14. Войтович В. М. Генеалогія богів давньої України. Рівне: Видавець Валерій Войтович, 2007. 556 с.
15. Войтович В. М. Українська міфологія. 2-ге вид., стереотип. Київ: Либідь, 2005. 664.
16. Галатир В. В. Археологічні дослідження та давньо-археологічні знахідки на околицях сіл Чабанівка, Чугор, Гута-Чугорська // «Археологія & Фортифікація Середнього Подністров'я». Збірник матеріалів III Всеукр. наук.-практ. конф. / за ред. В. С. Травінського. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2013. С. 244–247.
17. Галатир В. В., Трембіцький А. М. Подільське село Чабанівка в описі Віктора Приходька // Хмельницькі краєзнавчі студії. Науково-краєзнавчий збірник / ред. кол.: Баженов Л. В. (гол.), Блажевич Ю. І. (співгол.), Єсюнін С. М. (відп. секр.) та ін. Хмельницький, 2016. Вип 8. С. 47–52.
18. Гейштор А. Слов'янська міфологія / перекл. з польськ. С. Гірік. Київ: «Видво “КЛЮ”», 2015. 416 с.
19. Гуцал А. Ф. Ранньослов'янське капище з поселення в с. Чабанівка // Збірник матеріалів III всеукр. наук.-практ. конф. «Археологія & Фортифікація Середнього Подністров'я» / ред. кол.: В. С. Травінський (відп. ред.) та ін. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2013. С. 34–37.
20. Даркевич В. П. Символи небесних светил в орнаменте Киевской Руси // Советская археология. 1960. № 4. С. 56–67.
21. Добрянський В. К. Про археологічно-спелеологічне обстеження в с. Городок, що на Тернопільщині // «Археологія & Фортифікація Середнього Подністров'я». зб. матеріалів IV Всеукр. наук.-практ. конф./ за ред. В. С. Травінського. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2014. С. 40–42.
22. Еліаде М. Трактат з історії релігій / Пер. з фр. Олексія Панича. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2016. 520 с.

23. Захар'єв В. А., Захар'єва З. В. Миньківці на Ушиці: віхи біографії та сучасні принади. Хмельницький: ФОП Цюпак А. А., 2017. 76 с.
24. Захар'єв В. А. Сліди Божої Матері з Дем'янкевець. Хмельницький: ФОП Цюпак А. А., 2016. 40 с.
25. Івакін Г. Ю. Оповіді про стародавній Київ. Київ: Рад. шк., 1982. 112 с.
26. Котляр М. Ф. Русь язичницька: Біля витоків східнослов'янської цивілізації. Київ: Заповіт, 1995. 288 с.
27. Макаров Н. А., Черенцов А. В. К изучению культовых камней // Советская археология. 1988. № 3. С. 79–90.
28. Мисько Ю. В. Язичницькі та християнські старожитності Верхнього Попруття і Середнього Подністров'я VIII – першої половини XIII ст.: дис. канд. іст. наук: спец. 07.00.04 – Археологія. Чернівці, 2003. 223 с.
29. Ossowskj G. Sprawozdanie drugie z wycieczki paleontologicznej po Galicji Wshodniej w r. 1890 // Zbior wiadomosci Antropologii krajowej. Krakow, 1981. t. 15. S. 4–5.
30. Русанова И. П., Тимощук Б. А. Языческие святилища древних славян / под. ред. С. А. Плетнёвой. – 2-е изд., испр. Москва: Изд-во «Ладога-100», 2007. 304 с.
31. Седов В. В. Археология СССР. Восточные славяне в VI–XIII вв. Москва: Наука, 1982. 327 с.
32. Тимощук Б. О. Слов'яни Північної Буковини V–IX ст. Київ: Наук. думка, 1976. 180 с.
33. Формозов А. А. Камень «Щеглец» близ Новгорода и камни «следовики» // Советская этнография. 1965. № 5. С. 130–138.
34. Формозов А. А. О наскальном рельефе близ с. Буша в Поднестровье // Советская археология. 1968. № 2. С. 103–110.
35. Чорна М. М. Фольклорно-міфологічна інтерпретація тотемізму язичницького рельєфу скельного храму в м. Буша Ямпільського району Вінницької області // Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України: науковий вісник з проблем регіональної історії та пам'яткознавства. (Наук. вісн. «Межибіж» – 2'2014). зб. за підсумками XII наук.-краєзн. конф.

«Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України: історія релігії на теренах Поділля та Південно-Східної Волині» (24 жовтня 2014 р.). Хмельницький: ІРД, 2014. С. 15–19.

С. А. Семенчук

Языческие наскально-ритуальные объекты левобережья Средней Поднестрянщины

В публикации освещено информацию о четырех языческих наскально-ритуальных объектах природного происхождения, в создании которых участие человека было минимальным. Объекты указанного типа, которые часто входили в состав крупных культовых комплексов, зафиксированы и исследованы в селах: Межгорье Борщевского района Тернопольской области, Буша Ямпольского района Винницкой области, Городок Залещицкого района Тернопольской области, Чабановка Каменец-Подольского района Хмельницкой области. Предпринята очередная попытка рассмотреть насыщенность языческими объектами исследуемый регион и исследовать существование устойчивой культовой архитектуры, а также развитой системы дохристианских идеологических представлений в нем.

Ключевые слова: жертвоприношение, каменная плита, культ, левобережье Средней Поднестрянщины, наскально-ритуальный объект, язычество, поклонение, рельеф.

S. O. Semenchuk

Pagan rock-ritual objects of the left bank of the middle dniester

The publication covers the information about four pagan rock-ritual objects of natural origin, in the creation of which human participation was minimal. The objects of this type, which often belonged to large religious complexes, were found and investigated in Mizhhir'ya village in Borshchivs'ky district of Ternopil' region, Busha village in Yampil' district of Vinnytsia region, Horodok village in Zalishcha district of Ternopil' region, Chabanivka village in Kam'yanets'-Podil's'ky district of Khmel'nyts'ky region. Another attempt is made to consider the richness of pagan

objects in the studied region and to investigate the existence of stable cult architecture and a developed system of pre-Christian ideological beliefs in it.

Key words: *sacrifice, stone slab, cult, left bank of the Middle Dniester, rock-ritual object, paganism, worship, relief.*